

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ НЕВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, СТИПЕНДІЇ, ПЕНСІЇ ЧИ ІНШИХ УСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОМ ВИПЛАТ (СТ. 175 КК УКРАЇНИ)

УДК 343.98:343.4

Фігурський В.М.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального
процесу і криміналістики
юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол №18 від 2 липня 2013 р.).

Анотація: В статті проаналізовано питання способу вчинення невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України). Запропоновано авторську класифікацію способів вчинення аналізованого виду злочинів та на підставі аналізу судової і слідчої практики виокремлено найтипівіші з них

Ключові слова: криміналістична характеристика, спосіб, злочин, безпідставна невиклата, заробітна плата, стипендія, пенсія

Постановка проблеми. В системі криміналістичної характеристики важливе місце займають елементи, що відносяться до об'єктивної сторони злочину, оскільки розслідування здебільшого ведеться від події злочину і її наслідків, тобто слідів [13, 35–39]. Для швидкого і ефективного виявлення і розслідування злочину необхідно, щоб слідчий мав чітке уявлення як вчинюються злочини даного виду, які знаряддя, матеріали і технології використовуються злочинцями, які сліди при цьому залишаються тощо, щоб, як зазначає Н.С. Карпов, знати, що саме необхідно виявляти, а не окремо в кожному випадку безпосередньої роботи під час розслідування конкретного злочину «відкривати» шляхи та засоби встановлення певної картини злочину [4, 231].

Як засвідчує слідча практика, пошук криміналістичної інформації, перш за все, повинен бути спрямований на виявлення даних про *спосіб вчинення злочину*. Іншими словами, чим швидше будуть знайдені відомості про спосіб вчинення злочину, тим успішніше вестиметься розслідування останнього, оскільки володіння даними про спосіб багато в чому сприяє формуванню слідчих версій про особу або про коло осіб, які можуть скоїти злочин, про окремі істотні деталі механізму вчинення злочину та властивості інших елементів криміналістичної характеристики [15, 67].

Стан дослідження. Сучасний рівень розробки питання способу злочину, як вбачається, порівняно високий. Широкий спектр дефініцій і численна література свідчать про актуальність цієї проблематики серед науковців. Своєю чергою, це призвело як до відносного узгодження поглядів на його загальне поняття, значення, види тощо, так і до гострих дискусій. Дослідженню цього поняття присвячені праці Г.Г. Зуйкова, М.П. Яблокова, Р.С. Белкіна, М.В. Салтевського, Є.П. Іщенка та ін. Разом з тим, питання щодо способу вчинення саме невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України) практично не досліджено.

Мета – у межах наукової статті виокремити та проаналізувати найтипівші способи вчинення злочину, передбаченого ст. 175 КК України (невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат).

Виклад основного матеріалу. Не зупиняючись на аналізі висловлених у криміналістичній літературі поглядів щодо визначення поняття і змісту способу вчинення злочину [2, 11; 5, 65; 1, 314; 12, 270], зазначимо лише, що багато криміналістів підтримали погляди на сутність способу вчинення злочину Г.Г. Зуйкова. Він визначив його як «систему детермінованих умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особи дій злочинця, спрямовану на готування, вчинення і приховування злочину, поєднану із використанням відповідних знарядь, засобів, а також часу, місця та інших умов обстановки вчинення злочину» [1, 359; 3, 10; 6, 33–34]. Такої ж позиції дотримується і автор статті.

Спосіб вчинення злочину, пов'язаного з невиплатою заробітної плати, як видається, повинен базуватися на термінах ст. 175 КК України – як спеціальної норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за невиплату заробітної чи інших установлених законом виплат. Тому варто з'ясувати насамперед кримінально-правову сутність термінів: «безпідставна» «невиплата», які формують диспозицію ст. 175 КК України.

Діяння, яке сформульоване як «невиплата», очевидно, має форму бездіяльності. Хоча, як видається, зміст цього терміну в контексті позначення діяння як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони цього юридичного складу злочину є не таким вже однозначним і потребує додаткової уваги та роз'яснення. Проаналізуємо кілька з існуючих в літературі поглядів.

Так, І.О. Зінченко вказує, що під невиплатою заробітної плати, стипендії чи пенсії варто розуміти неповну або несвоєчасну виплату громадянам зазначених видів виплат. Невиплата, як ознака цього злочину, має місце там, де вона: а) є безпідставною; б) триває понад один місяць. Але в той же час цей автор, аналізуючи момент закінчення цього злочину, пов'яже його і з невиплатою частини виплат: «Злочин вважається закінченим з моменту, коли після спливання строків, вказаних в законі, заробітна плата, стипендія, пенсія або інший вид грошового утримання не були виплачені громадянам, і невиплата становить строк більше, ніж один місяць» [8, 479]. Практично дослівно ця позиція відтворена М.І. Мельником [7, 137] та П.П. Андрушком [10, 321].

Як бачимо, неповну або несвоєчасну виплату заробітної плати (інших установлених законодавством виплат), зазначені автори охоплюють терміном «невиплата», за яку (за певних визначених у законодавстві умов) передбачена кримінальна відповідальність.

Проте, не можна погодитись з запропонованою позицією з наступних міркувань. Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що, по-перше, грубо порушується конституційне право особи на отримання коштів, які належить їй виплатити відповідно до законодавства, що регулює розмір, строки та порядок таких виплат; по-друге, порушується законодавство (трудова, адміністративне та право соціального забезпечення); по-третє, у багатьох випадках особа позбавляється коштів, які утворюють джерело її існування, що може призвести до суспільно небезпечних наслідків. Але ступеня суспільної небезпеки саме злочину, це діяння набуває лише тоді, коли кошти, які мають бути виплачені, як заробітна плата, стипендія, соціальні виплати, не виплачуються особі повністю [9, 549]. Безпідставна часткова невиплата або порушення встановлених термінів виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, тягне адміністративну відповідальність, передбачену ст. 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Тому кримінальна відповідальність за ст. 175 КК України може наставати лише у випадку безпідставної невиплати заробітної плати (стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат) в повному обсязі, а в разі її неповної виплати кожного місяця керівника можна притягнути тільки до адміністративної відповідальності. Інакше зводиться нанівець дія ч. 1 ст. 41 КУпАП і настає зайва й безпідставна криміналізація діянь керівників підприємств, установ, організацій чи громадян-суб'єктів підприємницької діяльності.

Щодо «безпідставної» невиплати, то в юридичній літературі щодо цього, як і до багатьох інших явищ, є кілька думок. Так, П.П. Андрушко вважає, що безпідставною має вважатись така невиплата, яка вчинена за наявності об'єктивної можливості її здійснення, тобто вчинена за наявності коштів на її виплату і відсутності поважних причин для невиплати. Кількість громадян, яким безпідставно не виплачені зазначені в ч. 1 ст. 175 КК України виплати, для кваліфікації дій за цією статтею значення не має [10, 321].

М.І. Мельник вказує, що безпідставною невиплата вважатиметься, коли за наявності законних підстав для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат громадянам її не було здійснено. Не буде складу цього злочину, якщо зазначені виплати не здійснюються на законних під-

ставах (наприклад, невивплата частини заробітної плати в результаті відрахування з неї для покриття заборгованості працівника підприємству, (установі, організації), на якому він працює, або їх невивплата зумовлена об'єктивними причинами (наприклад, неповним бюджетним фінансуванням, відсутністю необхідних для виплати коштів на рахунок підприємства, установи, організації) [11, 432].

Аналізуючи, помічаємо, що наведені позиції не суперечать, а, навпаки, доповнюють одна одну. Тому, пропонуємо розуміти під «безпідставною» таку невивплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати, коли, за наявності законних підстав, об'єктивної можливості для виплати і відсутності поважних причин для їх невивплати, її не було здійснено.

Продовжуючи вести мову про способи вчинення зазначеного виду злочину, звернемо увагу, що він не може бути вчинений з необережності, оскільки невивплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, повинна бути вчинена керівником підприємства, установи, організації чи громадянином-суб'єктом підприємницької діяльності умисно та безпідставно. З наведеного випливає, що вчиненню злочину, передбаченому ст. 175 КК України, як правило, передує ретельна підготовка.

Аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що з метою вчинення і водночас приховання злочину, передбаченого ст. 175 КК України, в окремих випадках (17%) створюються нові юридичні особи. Їх власником або керівником є родичі чи близькі особи керівника господарюючого суб'єкта, на якому планується вчинення цього виду злочину. Далі між цими підприємствами, установами, організаціями укладаються різні «сумнівні» угоди про надання послуг, виконання робіт тощо. Таким способом наявні на підприємстві, установі, організації кошти витрачаються не на виплату заробітної плати (інших установлених законом виплат), а на розрахунки з цією юридичною особою. Своєю чергою, керівник стверджує, що у нього немає об'єктивної можливості виплачувати заробітну плату працівникам у зв'язку з відсутністю коштів. Ця схема є нічим іншим, як підготовкою та в подальшому спробою приховати злочин, передбачений ст. 175 КК України.

Також відомі випадки (9%), коли злочин вчиняється шляхом безпідставної невивплати заробітної плати окремим категоріям працівників. Водночас наявні кошти скеровуються на виплату заробітної плати, різного роду допомоги, відряджень тощо іншим працівникам, які, як з'ясується згодом, є членами сім'ї, родиною, близькими друзями керівництва. Звісно, що і це, своєю чергою, робиться з корисливих моти-

вів керівником підприємства, установи, організації і є ще однією поширеною на практиці схемою готування та приховання цього злочину. Так, вироком Солом'янського районного суду м. Києва від 23 липня 2004 р. З. засуджений за ч. 1 ст. 175 КК за те, що, працюючи директором державного підприємства «Конструкторське бюро лазерної техніки», безпідставно не виплачував працівникам бюро заробітну плату за п'ять місяців 2002 р. та сім місяців 2003 р. на загальну суму 122 068 грн. У матеріалах зазначеної справи є інформація про те, що маючи реальну можливість, а саме – кошти для виплати заробітної плати, засуджений не виплачував її, давав вказівки використовувати гроші на видачу безповоротної матеріальної допомоги, безпроцентної позики окремим працівникам, оплату навчання дочки головного інженера, оплату мобільного зв'язку тощо [14].

Що ж до самих способів вчинення невивплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, то їх насамперед можна умовно поділити залежно від конкретних видів установлених законом виплат, що підлягають виплаті на:

- способи невивплати заробітної плати;
- способи невивплати стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

В першому випадку необхідно враховувати кілька моментів.

Насамперед те, що, за загальним правилом, заробітна плата працівників підприємств, установ, організацій на території України виплачується у грошових знаках, що мають законний обіг на території України. Проте, за умови дотримання передбачених законодавством умов, як виняток, передбачена можливість часткової виплати заробітної плати натурою. В цьому контексті способи невивплати заробітної плати залежно від форм такої виплати можна умовно поділити на:

- невивплата заробітної плати у грошових знаках, що мають законний обіг на території України;
- невивплата заробітної плати у натурі (тобто не передання певних товарів (що може мати місце за умови дотримання передбачених законодавством умов) в рахунок заробітної плати у володіння, користування та розпорядження працівника (тобто у власність) за виконану ним роботу або надані послуги).

Також необхідно враховувати форму розрахунків, адже заробітна плата може виплачуватись як у готівковій, так і у безготівковій формах, шляхом перерахування належних працівнику коштів на його особистий рахунок. У зв'язку із цим залежно від форми розрахунків невивплату заробітної плати можна умовно поділити на:

- невивплата у готівковій формі¹;
- невивплата у безготівковій формі (неперерахування коштів на відповідний особистий рахунок конкретної фізичної особи)².

При цьому необхідно враховувати, що залежно від наявності самого факту «нарахування» заробітної плати³, в межах способу вчинення досліджуваного виду злочину, можна виділяти:

- нарахування зазначених виплат;
- не нарахування зазначених виплат.

Узагальнюючи, пропонуємо виокремити наступні способи вчинення невивплати *заробітної плати*:

- не нарахування і невивплата (неперерахування на особистий рахунок, не передання певних товарів в рахунок заробітної плати) заробітної плати;
- нарахування, але наступна невивплата заробітної плати у готівковій формі (в грошових знаках, що ма-

1 Мова про ненадання належної на підставі відповідних розрахунково-платіжних відомостей (платіжних відомостей) заробітної плати у готівковій формі конкретному працівнику за виконану ним роботу або надані послуги.

2 Сьогодні, як відомо, більшість суб'єктів господарювання перейшли на безготівкову форму виплати заробітної плати своїм працівникам. Для цього підприємства, установи, організації за згодою працівників укладають договори з відповідними банківськими установами на обслуговування виплати заробітної плати та інших виплат працівникам підприємства у безготівковій формі. Згідно з цими договорами (дотримуючись відповідного порядку) підприємство перераховує грошові кошти в сумі, що необхідна для виплати заробітної плати, на транзитний рахунок в установі банку. А він, своєю чергою, зараховує на картрахунки працівників належні їм суми заробітної плати. Запровадження такого способу виплати заробітної плати має свої переваги, серед яких: спрощення процедури виплати заробітної плати; скорочення витрат, пов'язаних з інкасацією (отриманням, зберіганням, транспортуванням) готівкових грошових коштів; можливість вчасної виплати заробітної плати працівникам у разі відсутності працівника з будь-якої причини (тимчасова непрацездатність, робота в іншому населеному пункті, відпустка, відрядження тощо) і відповідно відсутність необхідності депонування заробітної плати та зберігання готівкових коштів у касі підприємства; можливість отримати в будь-який час доби наявну суму коштів із свого картрахунку або розрахуватися пластиковою картою за придбаний товар чи надані послуги.

3 Під нарахуванням виправдано розуміти розрахунок у відповідних розрахунково-платіжних відомостях (розрахункових відомостях, розрахунках заробітної плати) згідно із існуючою тарифною системою оплати праці заробітної плати, що має бути виплачена конкретному працівнику за виконану ним роботу або надані послуги.

ють законний обіг на території України);

- нарахування, але наступне неперерахування заробітної плати на особистий рахунок конкретної фізичної особи;
- нарахування, але наступне не передання певних товарів, дозволених для виплати в рахунок заробітної плати.

Якщо ж мова йде про *інші види виплат*, то, за аналогією, враховуючи, що їх виплата передбачена лише у грошових знаках, що мають законний обіг на території України, можна виокремити наступні способи вчинення злочину:

- не нарахування і невивплата (неперерахування на особистий рахунок) стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат;
- нарахування, але наступна невивплата стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, у готівковій формі (в грошових знаках, що мають законний обіг на території України);
- нарахування, але наступне неперерахування на особистий рахунок конкретної фізичної особи зазначених видів виплат.

Як свідчить аналіз судової практики, найпоширенішим способом невивплати заробітної плати є не нарахування за вказівкою керівника підприємства, установи, організації чи громадянина-суб'єкта підприємницької діяльності заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, працівнику (працівникам) (97% випадків). І лише в 3% кримінальних справ зустрічається вчинення злочину, передбаченого ст. 175 КК України, способом нарахування, але наступної невивплати (неперерахування на відповідний особистий рахунок конкретної фізичної особи) заробітної плати, що є наслідком умисного присвоєння коштів керівником (в т. ч. спільно з касиром, бухгалтером).

Висновки. Узагальнюючи, повторюю, що узагальнені знання про спосіб вчинення невивплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики досліджуваного виду злочину. Пошук криміналістичної інформації, перш за все, повинен бути спрямований на виявлення даних саме про спосіб вчинення злочину. Адже, володіння даними про спосіб багато в чому сприяє формуванню слідчих версій про особу або про коло осіб, які можуть скоїти злочин, про окремі істотні деталі механізму вчинення злочину, зміст інших елементів криміналістичної характеристики тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. : Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р.С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3. – 480 с.
2. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Г.Г. Зуйков. – М., 1970. – 205 с.
3. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Г.Г. Зуйков. – М., 1970. – 34 с.
4. Карпов Н.С. Криміналістичне вивчення злочинної діяльності / Н.С. Карпов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 3. – С. 229–232.
5. Криминалистика : учебник / отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
6. Криминалистика : учеб. / под. ред. Е.П. Ищенко. – М. : Юристъ, 2000. – 751 с.
7. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко [та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юрид. думка, 2004. – 565 с.
8. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : ІнЮре, 2003. – 1196 с.
9. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С.Я. Лихова. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – 2006. – 573 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., переробл. і доповн. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 4-те вид. переробл. та доповн. – К. : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.
12. Салтєвський М.В. Криміналістика. Підручник. У 2-х ч. / М.В. Салтєвський. – Харків : Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.
13. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учеб. для юрид. ин-тов и факультетов / В.П. Бахин, В.И. Гончаренко, Н.И. Клименко [и др.] ; под ред. В.К. Лисиченко. – К. : Вища школа, 1988. – 405 с.
14. Узагальнення судової практики застосування судами м. Києва ст. 175 КК України при розгляді кримінальних справ, розглянутих в 2004 р., підготовлене суддею апеляційного суду м. Києва В.В. Ковальською [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apcourtkiev.gov.ua/apcourtkiev/uk/publish/category/86087>
15. Яблоков Н.П. Криминалистическая методика расследования (некоторые теорет. положения) / Н.П. Яблоков. – М. : МГУ, 1985. – 97 с.

**СПОСОБ СОВЕРШЕНИЯ
НЕВЫПЛАТЫ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ,
СТИПЕНДИИ, ПЕНСИИ ИЛИ ДРУГИХ
УСТАНОВЛЕННЫХ ЗАКОНОМ
ВЫПЛАТ (СТ. 175 УК УКРАИНЫ)**

Фигурский Владимир Михайлович

Аннотация: В статье проанализированы вопросы способа совершения невыплаты заработной платы, стипендии, пенсии или других установленных законом выплат (ст. 175 УК Украины). Предложена авторская классификация способов совершения рассматриваемого вида преступлений и на основании анализа судебно-следственной практики выделены наиболее типичные из них.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, способ, преступление, безосновательная невыплата, заработная плата, стипендия, пенсия.

**WAY OF CRIME COMMITMENT
FORESEEN BY ARTICLE 175 OF
CRIMINAL CODE OF UKRAINE –
NON-PAYMENT OF THE WAGES,
STIPENDS, PENSIONS OR OTHER
PAYMENTS SET BY LAW**

Figurskiy Volodymyr Mykhailovych

Summary: This article deals with the issue of way of crime commitment foreseen by article 175 of Criminal Code of Ukraine – non-payment of the wages, stipends, pensions or other payments set by law. The author proposed the classification of the ways of such crime commitment and based on the analysis of forensic investigative practices most typical of them were singled out.

Keywords: criminalistic characteristics, way, crime, groundless non-payment, wages, stipends and pension.